

BALKAN TÜRKOLJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ

2



Prizren
Mart - 2005

1525 TARİHİNDE ADANA SANCAĞINDA TÜRKÇE KİŞİ ADLARI ÜZERİNE

Doç. Dr. Yılmaz KURT

Bu çalışma, 1525 tarihli Adana Mufassal Tahrir Defteri'nde yer alan 17.823 Müslüman mükellefe ait kişi isimlerinden Türkçe olanları inceleme konusu olarak almıştır. Tahrir defterlerinde vergi veren erkek nüfus kayıtlı olduğundan incelenen isimlerin tamamı erkek isimleridir.

1516 yılında Osmanlı topraklarına katılan Adana'nın ilk tahriri 1518 yılında yapılmıştır. Bu tahrire ait defterin baş kısmı eksik olduğundan incelememize konu olan 1525 tarihli mufassal defter Adana sancağının tam olan ilk defteridir. İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde 450 numara ile kayıtlı bulunan bu defterde yer alan 17.823 vergi mükellefi erkek nüfusun bir kısmı kardeş olduğundan 14.095 baba adı geçmektedir. *Ali veled-i Hasan, Mehmed birader-i o, Ali Birader-i o* şeklinde yer alan bir kayıтта *Hasan* ismi bir defa baba adı olarak yazılmakta ve bizim kayıtlarımıza da 1 baba adı olarak geçmektedir.

Bu incelemede *Ahmed, Mehmed, Süleyman, Yakub* gibi Arapça kökenli Müslüman Türk isimleri ele alınmamıştır. *Efendi* gibi Rumca kökenli isimler ile *Macık, Tomağa* gibi etimolojisi bizce belli olmayan isimleri de dahil edilmemiştir. Buna karşılık bir bölümü Türkçe olan *İsa Bey, İne Gazi, Küçük Ali, Kızıl Ahmed* gibi isimler ise Türkçe olarak sayılmışlardır. Bu ölçüt içerisinde oğul neslinde 17.823 kişi tarafından 407 farklı Türkçe ad kullanıldığı görülmüştür. Ancak *Ak Ali, Ak Musa, Ak Süleyman* gibi aynı türden oluşturulan isimler ayrı isimler gibi alınmamıştır. Ama *Bayram Hoca, Kızıl Ali* gibi sık kullanılan birleşik isimler listeye alınmıştır.

Baba isimleri oğul isimlerine göre 3.188 daha az olmasına rağmen 14.095 kişiye ait baba adlarında isim çeşitliliği daha fazladır. Baba adlarında 949 farklı Türkçe ad tespit edilebilmiştir. Bu durum da isimlerde Arapça kökenli adlara yönelişin XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde başladığı şeklinde yorumlanabilir. 1525 yılında 949 Türkçe isim kullanılmış olması ilk bakışta önemsiz gibi de

görünebilir. Ancak 1572 yılında aynı sancakta 20.330 kişinin Mehmed, Ali, Hasan vs. gibi Arapça kökenli adlar da dahil olduğu halde 1.110 civarında ad kullanmış olduklarını düşünecek olursak 1525 yılında baba adlarında 949 Türkçe ismin kullanılmış olmasının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

TABLO I: Adana Sancağında 1525 Yılında En Çok Kullanılan Türkçe Adlar.

Sıra	ADLAR	Oğul Adı		Baba Adı	
		Sayı	%	Sayı	%
1	DURMUŞ	109	0.611	66	0,468
2	SEVİNDİK	107	0.601	101	0,716
3	HÜDAVERDİ	98	0.549	4	0.028
4	DURAK	87	0.488	11	0,078
5	ÇALABVERDİ	66	0.381	27	0,191
6	TANRIVERDİ	63	0.353	27	0,191
7	BUDAK	52	0.291	4	0.028
8	GÜVENDİK	49	0.274	43	0,305
9	TUR ALİ	43	0.241	27	0,191
10	BULGAR	40	0.224	12	0,085
11	KARAMAN	35	0.196	33	0,234
12	DÜNDAR	34	0.190	18	0,127
13	AYDOĞMUŞ	29	0.162	36	0,255
14	İL BEYİ	26	0.145	54	0,383
15	KAYA	23	0.129	10	0.071
16	DEDE	21	0.117	8	0.056
17	TORASAN	19	0.106	18	0,127
18	AYDIN	15	0.084	21	0,148
19	TAŞTEMÜR	15	0.084	2	0.014
20	ULAŞ	14	0.078	8	0,056

1525 yılında en çok kullanılan Türkçe ad sıralamasında *Sevindik* adının birinci sırayı alması diğer bölgelerdeki oran da göz önüne alınacak olursak ilgi çekici görünmektedir. *Sevindik* adı bugün daha çok Rumeli bölgesinde ve az oranda kullanılan bir isimdir. Adana yöresinde bu tarihte çok kullanılmış olması belki de bölgede yaşayan *Sevindik Bey* adındaki bir tarihi şahsiyet ile ilgilidir

En çok kullanılan isimler tablosunda *Çalabverdi*, *Tanrıverdi*, *Hüdaverdi* gibi isimlerde artış görülmesi de önemlidir. *Hüdaverdi* adı baba neslinde sadece 4 kişi (0.028) tarafından ad olarak kullanılmakta iken oğul neslinde bu sayı 98'e (0.549) yükselmiştir. *Çalabverdi* ve *Tanrıverdi* isimleri ise 5. ve 6. sıraya yükselmişlerdir. Buna karşılık baba adı olarak 33 kişi tarafından kullanılmakta olan *Menteşe* adı oğul neslinde 1 kişi tarafından kullanılmaya başlamıştır. Aynı

şekilde baba neslinde 22 kişi tarafından kullanılan *Karaca* adı oğul neslinde 3 kişi tarafından kullanılan bir ad olmuştur. Oğul neslinde nüfus 3.188 kişi artmış olmasına rağmen Orta Asya izlerini taşıyan *Karaca*, *Çakır* gibi birer “ongun” adı olması muhtemel bulunan hayvan adlarının kullanım oranlarının azaldığını görmekteyiz. *Çakır* adı da baba neslinde 21 kişi tarafından kullanılmakta iken oğul nesinde sadece 1 kişi tarafından kullanılmıştır. Günümüzde ise bu hayvan isimleri daha çok soyadı olarak kullanılmaktadır.

Onomastik bilimi açısından birer hazine olan Osmanlı Tahrir Defterlerindeki kişi ve yer adlarının tarihçiler ve dilcilerden oluşan ortak bir heyet tarafından sistematik bir şekilde incelenmesi gerektiği konusuna daha önceki makalelerimizde değinmiştik. Burada bu görüşümüze örnek olarak *Bulgar* adını vermek istiyoruz. Eski bir Türk Boyu olan *Bulgarlar* Bizans döneminde *Uzlar* ve *Peçenekler* gibi Bizans ordularında paralı asker olarak bulundular. Bunlardan büyük kısmı bugünkü Bulgaristan çevresinde yerleştiler. Zamanla Hıristiyan dinini kabul eden bu Türkler din değiştirmenin de etkisiyle Slavlaştılar ve Türklüklerini unuttular. 1255 Moğol istilasının önünden kaçarak gelen Türkmenlerden bir kısmı Çukurova’ya yerleştikleri zaman Bizans döneminde sınırlarda hizmet gören bu Bulgarlardan bölgede yerleşenler olup olmadığı konusunda bilgilerimiz yetersizdir. Ancak Çukurova yöresinde **Bulgar Dağları**’nın bulunması yanında XVI. yüzyılda kişi adlarında Bulgar adının bu bölgede bu oranda kullanılması Bizans döneminde yaşayan Bulgarların izleri gibidir. Nitekim aşağıdaki V numaralı tablo incelendiğinde açık olarak görülecektir ki *Bulgar* adının yüzdeler oran olarak en çok kullanıldığı yöre (40 kişi, % 0.224) Adana yöresi olmuştur. İşte bu, onomastik araştırmaların tarihi olayların veya onların etkilerinin açıklamasında ne kadar önem taşıdığına küçük bir örnektir.

Mühtedî yani İslâmı seçen yeni Müslümanlar tahrir defterlerine “Mübarek veled-i Abdullah” şeklinde kayıt edilirdi. Adana yöresinde bu yeni Müslümanlara çoğunlukla *Mübarek* veya bunun Türkçesi olan *Uğurlu* adı verilmekteydi. 1572 yılında *Mübarek* adını taşıyan 78 kişiden 75’inin baba adının *Abdullah* olduğunu tespit etmiştik¹. 1525 yılında ise 10 *Mübarek* adına karşılık oğul neslinde 63 kişi, baba neslinde 16 kişi *Uğurlu* adını almıştı. *Uğurlu* adını alan kişiler çoğunlukla azat edilmiş köleler olup bu yüzden baba adları hiç yazılmamıştır. *Uğurlu* adını taşıyanlardan birisinin ise azat edilmiş zenci bir köle olduğu *Uğurlu Arap* diye kayıt edilmesinden anlaşılmaktadır.

¹ Kurt, Yılmaz, “Adana Sancağında Kişi Adları”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* XVI/26 (1991), 169-252. Bu araştırmada TD.114 nolu deftere göre 1572 yılında kullanılan kişi adları ele alınmıştır.

Alaman, Kazak Türkçesi'nde "başbozuk asker, gayr-ı muntazam" anlamlarına geldiği gibi¹ Türkiye Türkçesinde de "alası çok, alaca" anlamlarında kullanılmaktadır. *Kara* ve *Karaman* gibi Anadolu'da renk ifade eden bu isimlerden *Alaman* daha az kullanılmaktadır. *Kara* isminin çok esmer siyahımsı anlamı Adana için daha çok yakışmakta ise de mühtediler arasında *Kara* ismi veya sıfatı taşıyan kişilerin çokluğu bu ismin "dışarıdan gelme"yi ifade etmesinin daha kuvvetli ihtimal olduğunu düşündürmektedir. *Karaman* 1049 yılında Peçenek başbuğlarından birisinin adı idi². Konya çevresinde kurulan büyük Türkmen beyliği ise Karaman Oğulları adını taşımaktaydı.

TABLO II: Renk Gösteren Adlar.

Sıra	ADLAR	Oğul Adı	Baba Adı
		Sayı	Sayı
1	Ala	0	2
2	Aladağ	1	1
3	Alaca	1	1
4	Alaman	2	1
5	Kara	12	16
6	Karaca	33	22
7	Karaman	35	33

Türk ad verme geleneğinde çocuğun nerede doğduğunun bilinmesi de önemlidir. Göç sırasında doğan çocuğa *Göç Eri* dendiği gibi yaylada doğan çocuğa *Yayla*, *Yayla Beyi* gibi isimler verilirdi. *Göç Beyi* ise "göç" olayının konar-göçer Türkmenlerde ne kadar önemli olduğunu gösteren ve daha çok özlem ifade eden bir addır. Çocuğum büyüsün ve göçlere beylik etsin arzusu taşır. *Yaban*, *Yaban Eri*, *Yol*, *Yol Beyi* gibi isimler de bu sınıftan sayılabilirler. Ancak *Yolbilen* adında olduğu gibi *Yol Beyi* adı yol-yordam bilmek anlamı taşıyabilir.

TABLO III: Göçle İlgili Adlar.

Sıra	ADLAR	Oğul Adı	Baba Adı
		Sayı	Sayı
1	Göç Eri	11	20
2	Göç Beyi	2	4
3	Göç	0	1
4	Göçen	0	3
5	Göçerli Bey	0	1
6	Göçgün	0	1
7	Göçü	0	2

¹ Aydil Erol, *Adlarımız*, 2. Bs., Ankara 1992, s.17.

² A. Erol, *Adlarımız*, s. 220.

TABLO IV: Yayla İle İlgili Adlar.

Sıra	ADLAR	Oğul Adı	Baba Adı
		Sayı	Sayı
1	Yayla	4	2
2	Yayla Bey	1	1
3	Yayla Beyi	6	8
4	Yaylak	1	0
5	Yayla Hacı	0	1

1525 yılında Adana yöresinde çoğunlukla eski Türklerin ongunu olan kuş isimlerinin az sayıda da olsa yaşamaya devam ettiğini görmekteyiz. Bu isimler kullanım sayıları ile birlikte şu şekildedir¹. *Akkuş* (1-1), *Çakır* (1-21), *Doğan* (6-8), *Sungur* veya *Sunkur* (3-3), *Tuğrul* (5-7), *Balaban* (0-5), *Karga* (0-1), *Toy* (0-1), *Şahin* (2-2). Kuş isimleri yanında diğer hayvanların isimleri de yeni doğan çocuklara ad olarak verilmekteydi. Bunlardan en çok tercih edileni ise *Karaca* (33) idi. *Arslan* (0-2), *Çakal* (1-0), *Karakoç* (0-1), *Koyun* (0-3), *Köpek* (0-2), *Kurd* (1-4), *Boğa* (2-5), *Tavşan* (0-3), *Teke* (0-1), *Balık* (0-1), *Er Dana* (3-12) başlıca hayvan isimleri idi. Bu hayvan isimlerinin başına bazen *Er* kelimesi de getirilerek *Er+Dana*, *Er+Boğa*, *Er+Tuğrul* gibi yeni isimler de yapılmaktaydı. Dolayısıyla Anadolu beyliklerinden birisi olan beyliğin adının da *Eretna* olarak değil doğrudan doğruya *Er Dana* diye okunmasının doğru olacağı görüşündeyiz. Bu yukarıda sayılan hayvan isimleri dışında *Leylek*, *Böcü*, *Aygir*, gibi isimler veya isimlerin başında *Öküz Ahmed* gibi hayvan isimlerinin kullanıldığı da görülmektedir. Osmanlı Sadrazamlarından birisinin adının *Öküz Mehmed Paşa* olduğu hatırlardadır.

Ay ve Gün yani güneş insanların hayatında önemli yer tutar bu yüzden de çocuklarına isim olur. *Aydoğan* (3-8), *Aydoğdu* (4-2), *Aydoğmuş* (29-36), *Gün Bey* (1-0), *Gündeş* (1-0), *Gündoğdu* (3-1), *Gündoğmuş* (9-3), *Gündoğan* (0-3), *Gündüz* (4-1), *Gündüzlü* (0-2). Tarihte 24 Oğuz Boyunu oluşturan Oğuz Han'ın çocukları da *Gün Han*, *Ay Han*, *Yıldız Han*, *Deniz Han* gibi isimler almışlardı. *Gündüz Bey* ise Çukurovayı Türkleştiren Türkmen reislerinden birisi idi. Onun bulunduğu bölgeye *Gündüzlü* ve soyundan gelenlere de *Gündüzoğulları* diye ad verilmişti. Yukarıda sayılan bu isimlerden *Gündüz* dışında hemen hemen hepsi bugün daha çok soyadı olarak kullanılmaktadır.

Aydoğan, *Devletgeldi*, *Tanrıverdi* gibi isim+fiil kullanılarak yapılan bu tür isimler dışında doğrudan fiillerden yapılmış olan isimler de az oranda da olsa

¹ Bu şekilde parantez içerisinde verilen rakamlardan birincisi kişi yani oğul adı sayısını ikincisi baba adı sayısını göstermektedir. Tek olarak verilen ise kişi(oğul) adı sayıdır.

kullanılmakta ve Orta Asya isim geleneğini sürdürmekteydi. Bunlardan *Avunduk, Dönmez, Eslemez, Gördü, Korkmaz, Ürkmez, Ulumaz, Yanmaz* isimleri yanında *Başlamış, Beymiş, Doğmuş, Durmuş, Kutdamış, Ödemiş, Sülemiş, Ulaş* gibi isimleri de sayabiliriz.

XVI. yüzyılda sağlık şartları uygun olmadığından bebek ölümleri daha da fazla oranlarda idi. Bu yüzden aileler çocukları ölmesin, yaşasın diye bunlara bu arzuyu ifade eden isimler koymaktaydılar. En çok kullanılan Türkçe ad olarak görülen *Durmuş* adı bu şekilde konulmuş adlardandır. Aynı türden *Durdu, Durası, Durak* gibi isimler de kullanılmakta ayrıca bu isimler *Durdu Şeyh, Durdu Bey, Durmuş Fakih* şeklinde birleşik isimler de oluşturmaktaydı. *Dur Ali* adının ise *Tor Ali* ve *Tur Ali* şeklinde de okunmasının mümkün olduğu bilinmektedir.

Bir aileye çocuğu Çalab verir adı *Çalabverdi* olur, *Sübhanverdi, Tanrıverdi, Hüdaverdi* olur. Bu şekilde verilen adlardan *Allahverdi* adı (0-2) çok az kullanılması Çukurovada yaşayan Türkmenler arasında Tanrı ve Çalab sözcüklerinin daha yaygın olarak kullanıldıkları şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim *Hüdaverdi* (98-4), *Tanrıverdi* (63-27), *Çalabverdi* (66-27) isimleri çok daha sık olarak kullanılmaktadır. Bunun dışında aynı anlamda olmak üzere *Sübhanverdi* (1-0), *Gaybverdi* (1-0), *Tanrıvermiş* (2-9) daha az kullanılıyordu. Ancak belli bir mezhep etkisi gösteren *Aliverdi, Şeyhverdi, Dedeverdi* gibi isimler yoktur.

Yeni bir çocuğu olan aile sevinir. Ama bunu çekemeyen düşmanları da olabilir. Bunlar çocuğa nazar edebilirler ve öyle nazarlar vardır ki halk inancına göre çocuğu 1 saat içinde öldürebilir. İşte bunu önlemenin yolu çocuğa hoş olmayan, kötü isimler koymaktır. 1525 yılında Adana Sancağında bu amaçla konulduğunu düşündüğümüz isimler şunlardır: *Sümüklü, Burunsuzca, Çirkin, Çürük, Kirlü, Koduk, Yalancı*. Çocuğu ölümünden kurtarmanın bir başka yolu da onu satmaktır. Çocuk bir şeyhe, bir dervişe satılır ve adı da *Satılmış* olur. Çocuk artık o ailede emanettir ve Azrail gelse emaneti vermek olmayacağı için çocuğu aileden alamaz. İç Anadolu'da daha yaygın olan *Satılmış* adı Adana'da oğul neslinde 7 kişi baba neslinde 6 kişi tarafından kullanılmıştır.

Çocuk doğduğunda sahip olduğu vücut özellikleri de adlandırmada önemli olmuştur. Bazen bu özellikler doğrudan doğruya isim olarak verildiği gibi bazen de sıfat olarak verilmekteydi. Çocuk doğduğunda ayağı normalden daha büyükse adı hemen konulur: *Ayağıbüyük*. Bu tür isimler, *Ayağıbüyük, Başıbüyük, Gözübüyük, Gözüiri, Başıkara, Ağzyassı, Ağzıkara, Güzel Bey, Güzel Han, Karagöz, Kör Ahmed, Kötürüm Yusuf* isimlerini bu bağlamda sayabiliriz.

Meslek isimleri de hem isim hem sıfat olarak insanlara verilebilmekteydi: *Avcı, Balcı, Buğurcu, Derzi, Döğenci, Dümenci, İpçi, Kalaycı, Kazancı, Korucu, Kömürcü, Kuşcu, Kürekçi, Öküzcü*, gibi meslek isimleri doğrudan isim olarak verilebilmekteydi. Bunun yanında meslek adlarının sıfat olarak kullanılması da yaygındı: *Başmakçı Mehmed, Balcı Mehmed, Kazancı Ali, Kılıççı Ali, Köşker Ahmed, Okçu Çoban* gibi isimleri örnek olarak verebiliriz.

Teğeltüci Ahmed muhtemelen Büyük Saat yakınlarındaki Saraçlar çarşısında atların eğeri altına konulan “teğelti” dikmekteydi ve bu isim ona sonradan teğelti ustası olduktan sonra verilmişti. Dolayısıyla kişi adlarının bu şekilde tek tek değerlendirilmesi XVI. yüzyıl sanat ve ticaret hayatı hakkında da bize bilgiler verebilecektir. Bazı defterlerde mesela 155 numaralı Anıd (Diyarbakir) Mufassalı’nda kişi adlarının üzerinde meslekler tek tek belirtilmiştir. Bu durum XVI. yüzyıl meslekleri üzerinde çalışacak olanların işlerini kolaylaştıracaktır. Ancak meslekler ayrıca belirtilmediği durumlarda bile kişi adlarının başlarına gelen bu sıfatlar bize meslekler hakkında ipucu olabilecektir.

Yeni doğan bir çocuk “uğur”dur, “devlet”dir, “bey”dir. Aileye yeni bir fert katılmıştır. Bu çocuk aileye baht, talih getirsin diye adı *Devletgeldi* konulur. Padişah olsun diye *Keygeldi* denilir. Bazen de çocuk şenlik getirir adı *Şengeldi* diye adlandırılır. Kazakistan’ın Türkistan yöresinde duyduğumuz *Koygeldi* adı tahminimize göre bu *Keygeldi* adının değişmesiyle ortaya çıkmıştır. Anadolu’da her ne kadar Koyun adı XVI. yüzyılda kişi adı olarak kullanılmakta ise de *Koygeldi* veya *Koyungeldi* gibi bir isme biz incelemelerimiz sırasında hiç rastlamadık. Yeni gelen çocuk evi sevindirir adı *Sevindik* olur. Yeni doğan çocuk aile için bir güvence kaynağıdır. Adı *Güvendik* olur. Belki de ilk çocuk veya çocuklar ölmüştür, yeni doğan çocuk aileyi avundurur ve adı *Avunduk* olur.

“İne” veya “ini” kelimesi “küçük” anlamında olup Göktürk yazıtlarında da geçmektedir. Kazakistanda kelime bugün de aynı anlamda yaşamaktadır. Bu isim halk arasında “eyne” şekline de dönüşmüştür. 1525 tarihli arşiv belgemizde “ine” kelimesinin sıfat olarak isimlerin başına getirildiğini ve böylece kişi adı yapıldığını görmekteyiz. *İne Bey* (3-3), *İne Beyi* (5-1), *İne Gazi* (2-1), *İne Hoca* (12-6) ve *İneçik Fakih* isimlerini görmekteyiz.

Özlem ve arzu ifade eden isimlerden “il”e yani ülkeye sahip olsun bey olsun diye konulan isimlerden en sevileni *İl Beyi* (26-54) idi. Diğerleri ise *İlaldı* (8-12), *İl Bey* (0-8), *İl Dilek* (0-1), *İli* (0-1). Paşa olsun dileği taşıyan isimler *Paşa* (6-2), *Paşa Bey* (5-15), *Şeyh Paşa* (1-1), *Aşık Paşa* (1-2), *Paşa*

Beyi (0-2), *Can Paşa* (23-5), *Er Paşa* (1-0), *Kara Paşa* (1-4), *Nur Paşa* (0-1) olarak sayılabilir.

Yukarıda *Uğurlu* ismi üzerindeki dururken *Kara* sıfatının anlamından da söz etmiştik. Belgemizde *Kara* adını taşıyan 12 kişi görülmektedir. İsimlerinin başında “kara” kelimesini bir sıfat olarak taşıyan *Kara Sadi*, *Kara Halil* gibi 58 ayrı isimde 229 kişi bulunmaktadır. *Kara Mehmed* ismini 31 kişi taşımaktadır. *Mehmed* ismi XVI. yüzyılda bütün Anadolu’da en çok kullanılan isim olduğundan *Kara Mehmed* isminin de birinci sırada bulunması son derece normaldir. *Kara Ali* (26) ve *Kara Ahmed* (25) isimleri için de durum aynıdır. Ancak *Kara Uğurlu*, *Kara Mübarek*, *Kara Said*, *Kara Yusuf* gibi genelde mühtedilere verilen belli isimlerde geçen *Kara* sıfatı bunların İslam toplumuna dışarıdan katıldıklarını ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Milliyet ifade eden isim ve sıfatlardan en çok kullanılanı *Bulgar* ismidir. Ancak bu artık bir sıfat olarak değil müstakil bir isim gibi kullanılmaktadır. Ancak *Acem Ahmed*, *Acem Ali* gibi veya *Arab Hüseyin*, *Arab Ali* gibi isimler bizi doğrudan milliyet farkını düşündürmektedir. *Çerkes* adı ise doğrudan ad olarak 2 kişi tarafından kullanılmıştır. *Rum* adı ise 1 kişiye verilmişti. Boy ve kabile adı olarak geçen isimler *Tatar*, *Kınık*, *Bayındır*, *Salur* isimleridir. İsimlerin başında veya sonunda gelerek etnik durum veya boy, kabile gösteren isimler ise şunlardır: *Asaf Yiva*, *Kınık Hamza*, *Kösece Döğer*, *Kürd Ahmed*, *Kuyumcu Acem*, *Tat Ahmed*, *Tatar Ahmed*, *Varsak Ali*. Her ne kadar Evliya Çelebi 1671 yılında Adana’da Tat olmadığını söylüyorsa da arşiv belgemize göre az da olsa bir Tat unsur bulunmaktadır. Varsaklar her ne kadar yoğun olarak Tarsus ve Maraş yöresinde yaşamaktaydılar. Adana sancağında da belli bir Varsak Türkmelinin bulunduğu onomastik verilerden anlaşılmaktadır.

Türkçe kişi adları üzerine yaptığımız bu çalışmada *Mehmed*, *Ahmed* ve *Ali* gibi Arapça kökenli İslâmî isimler üzerinde durmadık. Ancak isim verme gelenğinde bir ipucu bulmak umuduyla oğul ve kardeş adlarına baktık. Örnek olarak *Musa veled-i Sülü* bir çiftlik sahibi idi. 1525 tahriri yapıldığında babası *Sülü* ölmüştü. *Musa*’nın 4 oğlu vergi verecek yaşta oldukları için deftere kayıtlı idiler. Küçük erkek çocuklar ve kız çocuklar vergi vermedikleri için deftere yazılmıyorlardı. *Musa*’nın 4 oğlu sırasıyla: *Ali*, *Ömer Bey*, *Hamza* ve *Mehmed* idi. Normal olarak babasının ismini ilk erkek çocuğuna koyması gerekirken 4 oğlundan hiçbirisine *Sülü* ismini vermemiş. Belki de *Musa*’nın ağabeyi, oğluna *Sülü* ismini koyduğu için *Musa* bu ismi koymadı. Aynı şekilde 3 oğlu olan *Mehmed* isimli bir Türkmelin, çocuklarına *Ahmed*, *Mustafa* ve *Yusuf* diye ad vermiş ölmüş bulunan babasının ismi olan *Halil* ismini vermemişti. 5 oğlu olan *İsmail* çocuklarına sırayla *Musa*, *Mustafa*, *Mehmed*, *İsa*, *Ahmed* isimlerini

vermişti. Bu isimlendirmelerde bazen *İlbeyi*, *Gülbeyi* gibi isimlerin ahenkli olmasına dikkat ediliyorsa da yukarıdaki örneklerde bunu pek göremiyoruz.

Çocuklara isim vermede meslek gruplarının da rolü gözlenmektedir. XVI. yüzyılda medrese öğrencileri tahrir defterlerine daha çok “muhasıl” veya uzun şekliyle “muhasıl-ı ilm” olarak kayıt edilmekteydiler. Kadı, imam, müezzin gibi ilmiye sınıfına mensup kişilerin isimleri alt alta yazılıp incelendiğinde ise ilk olarak göze çarpan husus isimlerde Arapça olma oranının artmasıdır. Başta *Muslihiddin* olmak üzere *Evliya*, *Enbiya*, *Abdurrahman*, *Abdullatif* gibi isimler ilmiye mensupları tarafından ve dolayısıyla bunların oğulları tarafından daha çok tercih edilmektedir. İmam ve müezzinler arasında *Deniz*, *İlbeyi*, *Arslan*, *Kaplan* gibi Ortaasya kökenli İslâm öncesi isimler daha seyrek olarak görülmektedir. Adana şehir merkezinde ilk kişi olarak kayıtlı bulunan Evliya'nın oğlu *Yunus* imamlık yapmakta ve bunun oğlu *Ali Fakih* ise muhasıl olarak kayıtlı bulunmaktadır. İmam ve müezzin çocuklarının medrese öğrencisi olmaları ise Osmanlı meslek anlayışına uygun bir durumdur: Sipahinin oğlu sipahi olmalı, demircinin oğlu demirci olmalıdır.

Biz bir sempozyum tebliği sınırlarını taşımak istemediğimiz için çıkarmış olduğumuz isim listesinin tamamını burada vermeyeceğiz. Aşağıda verilen listelerde Adana'da kullanılan kişi adları aynı metot dahilinde Kastamonu, Afyonkarahisar, Ankara ve Bursa sancaklarındaki isimlerle sayı ve yüzdeler oran olarak karşılaştırılmıştır. Kastamonu sancağında 34.000 civarında Adana sancağında 17.000 civarında isim geçtiği için sadece isim sayılarının verilmesi okuyucuyu yanıltabilirdi. Bu yüzden sayı yanında kullanım yüzdeleri de verilmiş ve sağlıklı bir kıyaslama yapabilmek için uygun zemin yaratılmıştır. Burada belirtilmesi gereken bir husus diğer defterler XVI. yüzyılın ortalarına ait olduğu halde Adana defterinin 1525 tarihli olmasıdır. Bu durum Adana'da Türkçe isim oranının daha çok olmasının sebeplerinden birisi olarak görülebilir.

Bu tebliğin sunulduğu Atayurdun Kazakistan topraklarında XVI. yüzyıla ait bizim ulaşabileceğimiz bir arşiv belgesi bulunmadığından böyle bir kıyaslama yapma imkânından mahrumuz. Ancak eldeki bütün onomastik belgeler toplanarak kişi ve yer adları konusunda karşılaştırmalı ortak bir çalışma içine girilmesi en büyük dileğimizdir. 6-9 Ekim 2004 tarihinde Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen bu II. Uluslararası Türkoloji Kongresi bu yoldaki umutlarımıza kuvvetli bir ışık olmuştur. Bu konuda çalışacak olan Kazak bilim adamlarının da aynı metotlarla elde edecekleri bilgiler Türk onomastik dünyasında yeni bir çıkış açabilecektir.

TABLO V: Türkçe Kişi (Oğul) Adlarının Oransal Olarak Karşılaştırılması ¹.

Sıra	ADLAR	TD.450 Adana		TD.143 Kastamonu		TD.154 Afyonkarahisar		TD.74 Ankara	
		Kişi Adı	%	Kişi Adı	%	Kişi Adı	%	Kişi Adı	%
1	DURMUŞ	109	0.611	175	0.502	299	0.908	98	0.365
2	SEVİNDİK	107	0.601	147	0.422	154	0.416	110	0.410
3	HÜDAVERDİ	98	0.549	28	0.080	185	0.500	111	0.413
4	DURAK	87	0.488	24	0.069	122	0.329	62	0.231
5	ÇALABVERDİ	66	0.381	22	0.063	19	0.051	63	0.235
6	TANRIVERDİ	63	0.353	0	0	2	0.005	1	0.004
7	BUDAK	52	0.291	92	0.264	353	0.954	135	0.503
8	GÜVENDİK	49	0.274	54	0.155	117	0.316	66	0.246
9	TUR ALİ	43	0.241	42	0.120	77	0.207	44	0.164
10	BULGAR	40	0.224	3	0.009	45	0.122	44	0.164
11	KARAMAN	35	0.196	11	0.032	29	0.078	1	0.004
12	DÜNDAR	34	0.190	2	0.006	8	0.022	5	0.019
13	AYDOĞMUŞ	29	0.162	0	0	139	0.376	4	0.015
14	İL BEYİ	26	0.145	0	0	3	0.008	0	0
15	KAYA	23	0.129	28	0.080	53	0.143	44	0.164
16	DEDE	21	0.117	52	0.149	123	0.332	20	0.074
17	AYDIN	15	0.084	95	0.272	150	0.405	95	0.354
18	TAŞTEMÜR	15	0.084	0	0	1	0.003	0	0
19	ULAŞ	14	0.078	0	0	11	0.030	6	0.022
20	TURA HAN	13	0.071	7	0.020	33	0.089	5	0.019
21	TURGUD	13	0.071	14	0.040	124	0.335	67	0.250
22	DURDU	12	0.067	3	0.009	29	0.078	35	0.130
23	KARA	12	0.067	2	0.006	58	0.157	19	0.071
24	GÖÇ ERİ	11	0.059	5	0.014	32	0.097	17	0.063

¹ Karşılaştırmada kullandığımız bu rakamlar XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait olup Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan Mufassal Tahrir Defterleri sonuçlarıdır. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Lisans Tezleri Katologu'ndaki bu tezler gözetimimiz altında hazırlanmış olup künyeleri aşağıdaki şekildedir:

Ahmet Demir, "Bursa Sancağı Kişi Adları", Ankara 1993 (TD.67: Bursa Mufassal. H.981/M.1573); Jülide Akyüz, "Kastamonu Sancağı Kişi Adları", Ankara 1991, (TD.143: Kastamonu Mufassal. H.980/M.1572-73); Hatice Oruç, "Afyonkarahisar (Karahisar-ı Sahib) Sancağı Kişi Adları", Ankara 1994, (TD.154: Karahisar-ı Sahib Mufassal. H.980/M.1572); İlhan Aksoy, "Ankara Sancağı Kişi Adları", Ankara 1993, (TD.74: Ankara Mufassal. H.979/M.1571).

25	GÜNDOĞMUŞ	9	0.051	0	0	61	0.165	0	0
26	TANRIVERMİŞ	9	0.051	19	0.054	34	0.092	6	0.022
27	TIMURTAŞ	9	0.051	0	0	3	0.008	1	0.004
28	ERDOĞDU	8	0.044	1	0.003	38	0.103	4	0.015
29	İLALDI	8	0.044	0	0	8	0.022	1	0.004
30	SATILMIŞ	7	0.037	227	0.651	282	0.762	91	0.339
31	ARMAĞAN	6	0.054	12	0.034	43	0.116	6	0.022
32	DOĞAN	6	0.033	0	0	3	0.008	4	0.015
33	İNE BEYİ	5	0.028	54	0.155	96	0.259	9	0.034
34	KORKMAZ	5	0.028	1	0.003	4	0.011	0	0
35	AYDOĞDU	4	0.022	0	0	7	0.019	0	0
36	BALI	4	0.022	202	0.579	519	1.403	346	1.289
37	KORKUD	4	0.022	8	0.023	25	0.068	13	0.048
38	KULKAL	4	0.022	1	0.003	15	0.041	10	0.037
39	YAYLA	4	0.022	2	0.006	151	0.408	15	0.056
40	ORUÇ	3	0.016	173	0.496	288	0.778	100	0.372
41	BAYRAM	3	0.016	222	0.637	236	0.638	109	0.406
42	İNE BEY	3	0.016	14	0.040	57	0.154	57	0.212
43	KARACA	3	0.016	22	0.063	64	0.173	45	0.168
44	ÇEPNİ	1	0.005	0	0	18	0.049	0	0
45	KARAGÖZ	1	0.005	1	0.003	5	0.014	5	0.019
46	KURD	1	0.005	3	0.009	88	0.238	4	0.015
47	ARSLAN	0	0	51	0.146	94	0.254	55	0.205
48	AYVATI	0	0	0	0	95	0.257	87	0.324
49	AYVAZ	0	0	14	0.040	164	0.443	127	0.473
50	DUR SUN	0	0	100	0.287	35	0.095	87	0.324

TABLO VI: Türkçe Baba Adlarının Oransal Olarak Karşılaştırılması.

	İsim	TD.450 Adana		TD.67 Bursa		TD.143 Kastamonu		TD.154 Afyon		TD.74 Ankara	
		Baba Adı	%	Baba Adı	%	Baba Adı	%	Baba Adı	%	Baba Adı	%
1	SEVİNDİK	101	0,716	17	0.083	150	0.574	177	0.644	105	0.554
2	DURMUŞ	66	0,468	146	0.716	145	0.155	193	0.702	121	0.638
3	İL BEYİ	54	0,383	0	0	0	0	2	0.007	0	0
4	GÜVENDİK	43	0,305	7	0.034	67	0.229	107	0.389	58	0.306
5	AYDOĞMUŞ	36	0,255	4	0.010	0	0	82	0.298	5	0.026
6	KARAMAN	33	0,234	3	0.015	15	0.057	34	0.124	1	0.005
7	ÇALABVERDİ	27	0,191	9	0.044	12	0.045	25	0.091	69	0.364
8	TANRIVERDİ	27	0,191	0	0	1	0.003	0	0	2	0.011
9	TUR ALİ	27	0,191	20	0.098	40	0.153	68	0.244	40	0.211

10	KARACA	22	0,156	24	0.118	38	0.145	56	0.204	40	0.211
11	AYDIN	21	0,148	25	0.123	92	0.352	116	0.422	84	0.443
12	ÇAKIR	21	0,148	6	0.029	0	0	23	0.084	1	0.005
13	GÖÇ ERİ	20	0,141	6	0.029	3	0.011	26	0.095	9	0.047
14	DÜNDAR	18	0,127	3	0.015	1	0.003	11	0.040	5	0.026
15	TORASAN	18	0,127	0	0	0	0	0	0	0	0
16	ARMAGAN	16	0,113	13	0.064	7	0.026	32	0.116	9	0.047
17	KARA	16	0,113	7	0.034	1	0.003	43	0.157	32	0.169
18	TURA HAN	16	0,113	1	0.005	9	0.034	27	0.098	3	0.016
19	ERDOĞDU	15	0,106	1	0.005	0	0	39	0.142	2	0.011
20	BULGAR	12	0,085	0	0	2	0.007	6	0.022	24	0.127
21	İLALDI	12	0,085	0	0	0	0	9	0.033	0	0
22	AYKUD	11	0,078	0	0	0	0	33	0.120	25	0.132
23	DURAK	11	0,078	17	0.073	17	0.065	81	0.302	50	0.264
24	ORUÇ	11	0,078	40	0.196	67	0.256	138	0.502	35	0.185
25	TIMURTAŞ	11	0,078	8	0.039	2	0.007	0	0	0	0
26	KAYA	10	0,071	20	0.098	77	0.294	31	0.113	58	0.306
27	BALI	9	0,063	214	1.049	117	0.448	413	1.503	231	1.218
28	KULKAL	9	0,063	35	0.172	0	0	11	0.040	9	0.047
29	TANRIVERMİŞ	9	0,063	2	0.10	24	0.091	37	0.135	14	0.074
30	BEGENDİK	8	0,056	1	0.005	0	0	15	0.055	0	0
31	DEDE	8	0,056	36	0.176	70	0.268	63	0.229	22	0.116
32	ULAŞ	8	0,056	1	0.005	0	0	6	0.022	5	0.026
33	TURGUD	7	0,049	81	0.397	5	0.019	127	0.462	48	0.253
34	DURDU	6	0,043	1	0.005	2	0.007	19	0.069	35	0.185
35	SATILMIŞ	6	0,043	20	0.098	76	0.291	158	0.575	45	0.237
36	BUDAK	4	0,028	27	0.132	80	0.306	164	0.597	88	0.464
37	HÜDAVERDİ	4	0,028	27	0.132	46	0.175	110	0.400	57	0.301
38	KARAGÖZ	4	0,028	51	0.250	1	0.003	16	0.058	15	0.079
39	KURD	4	0,028	27	0.132	3	0.011	26	0.095	1	0.005
40	BEKTAŞ	3	0,021	16	0.078	12	0.045	34	0.124	12	0.063
41	GUNDOĞMUŞ	3	0,021	0	0	0	0	33	0.120	0	0
42	İNE BEY	3	0,021	26	0.127	1	0.003	50	0.182	49	0.258
43	SUNKUR	3	0,021	0	0	0	0	0		1	0.005
44	ARSLAN	2	0,014	30	0.147	19	0.072	56	0.204	14	0.074
45	AYDOĞDU	2	0,014	4	0.020	0	0	4	0.015	0	0
46	YAYLA	2	0,014	0	0	0	0	104	0.379	11	0.058
47	BAYRAM	1	0,007	61	0.299	88	0.336	97	0.353	57	0.301
48	İNE BEYİ	1	0,007	1	0.005	34	0.130	93	0.339	9	0.047
49	AYVATI	0	0	1	0.005	0	0	87	0.317	126	0.664
50	AYVAZ	0	0	13	0.064	18	0.068	175	0.637	118	0.622